

بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی جوانان با تأکید بر نقش خانواده

علی ساعی^{۱*}، اکرم کاکاوند^۲

(تاریخ دریافت ۸۹/۲/۲۲، تاریخ پذیرش ۸۹/۴/۱)

چکیده

در این مقاله تأثیر سرمایه اقتصادی، سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی والدین به همراه کنش ارتباطی درون خانواده بر سرمایه اجتماعی جوانان بررسی شده است. جمعیت آماری این پژوهش دانش‌آموزان دختر و پسر پیش‌دانشگاهی شهر تهران است. حجم نمونه ۳۰۲ نفر محاسبه و نمونه‌ها در دو مرحله به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب و تصادفی از بین سه منطقه سه، شش و هجده انتخاب شده است. برای داوری در باب فرضیات، از روش تحلیل رگرسیون و تحلیل مسیر استفاده شده است. یافته‌های تجربی نشان می‌دهد میان سرمایه اجتماعی فرزندان و ترکیب خطی متغیرهای مستقل به اندازه ۰/۷۱ هم‌تغییری وجود دارد. نسبتی از کل واریانس متغیر وابسته که از طریق مشارکت نسبی متغیرهای مستقل تبیین شده، معادل ۰/۵۱ است. وزن کنش ارتباطی درون خانواده در تبیین سرمایه اجتماعی فرزندان بیشتر از سایر متغیرهای مستقل موجود در تحلیل است.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اقتصادی، سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، کنش ارتباطی.

* saeia@modares.ac.ir

۱. استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس

۲. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی

بیان مسئله

موضوع این پژوهش سرمایه اجتماعی جوانان است. سرمایه اجتماعی شبکه‌ای از روابط و پیوندهای مبتنی بر اعتماد اجتماعی بین فردی، بین گروهی و تعاملات افراد با گروه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی است. سرمایه اجتماعی بر بیماری یا سلامت هر جامعه تأثیر می‌گذارد. جوامعی که میزان سرمایه اجتماعی آن‌ها به هر دلیلی کاهش یابد، با گسیختگی‌ها و شکاف‌های شگرفی روبه‌رو می‌شوند. بر همین اساس، دانشمندان حوزه سرمایه اجتماعی بر این عقیده‌اند که سرمایه اجتماعی اگر بازآفرینی نشود، فرسوده و نابود می‌گردد؛ روابط اجتماعی اگر حفظ نشود، به تدریج از بین می‌رود و هنجارها به ارتباطات منظم بستگی دارند (کلمن، ۱۳۷۷: ۴۸۵). بنابراین، سرمایه اجتماعی باید پیوسته بازتولید شود وگرنه در صورت کاهش یا پایین ماندن آن، مشکلات بسیاری پدید خواهد آمد.

پژوهشگران برآن‌اند (Rothstein & Stolle, 2003) عوامل گوناگونی در حوزه زندگی اجتماعی مانند خانواده، مدرسه و روابط همسایگی در فرایند شکل‌گیری سرمایه اجتماعی نقش دارند (Cf. Coleman, 1988). با وجود مطالعات و پژوهش‌های گسترده در حوزه سرمایه اجتماعی، هنوز درباره فرایندهای دقیق ایجاد، حفظ و نابودی آن و اینکه تا چه اندازه خانواده و به‌ویژه والدین قادر به بازآفرینی سرمایه اجتماعی هستند، چیزی نمی‌دانیم. به‌طور تجربی نمی‌دانیم که سرمایه اجتماعی فرزندان تحت تأثیر انواعی از سرمایه‌های والدین هستند یا نه و اگر جواب مثبت است تا چه اندازه‌ای و بیشتر تحت تأثیر کدام نوع سرمایه و به‌واسطه چه نوعی از روابط، تغییراتی در انتقال سرمایه اجتماعی صورت می‌پذیرد.

مدعای تبیینی ما این است که میزان سرمایه اجتماعی جوانان شهر تهران پایین است. در اثبات این مدعا می‌توان گفت یافته‌های پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌ها که در سال ۱۳۸۰ در ۲۸ استان کشور صورت گرفته است، نشان می‌دهد اعتماد افراد به خانواده بالا و اعتماد به سایر اعضا و عناصر اجتماعی از جمله شهروندان و نهادهای اجتماعی پایین است. بر اساس آمار به‌دست آمده، ۸۸/۴٪ مردم به اعضای خانواده خود بسیار زیاد اعتماد داشتند. این رقم در مورد اقوام ۴۹٪ و در مورد دوستان ۴۹٪ بوده است. در مقابل، مردم یکدیگر را به میزان ۴/۳٪ قابل

بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی ... _____ علی ساعی و همکار

اعتماد ارزیابی کرده‌اند. وجود فاصله زیاد میان اعتماد به خانواده و اعتماد به دیگرانی که در زمره خانواده به‌شمار نمی‌آیند، شاهدی بر سطح پایین سرمایه اجتماعی است. همچنین شواهد بسیاری بر فرسایش سرمایه اجتماعی جوانان طی سال‌های اخیر دلالت دارد (موسوی، ۱۳۸۶). بنابراین، تبیین سرمایه اجتماعی جوانان به‌منظور دستیابی به راه‌حل‌هایی جهت کنترل و کاهش پیامدهای آن، ضروری به‌نظر می‌رسد.

پژوهش حاضر درصدد است با اتکا به نظریه‌های علمی دریابد که: چرا سرمایه اجتماعی جوانان شهر تهران پایین است؟ در پاسخ به این سؤال و در مقام حل مسئله، دو نوع استدلال اقامه شده است: نظری و تجربی. نخست در پرتو استدلال نظری راه حل نظری مسئله ارائه، و در ادامه با استدلال تجربی در باب آن راه‌حل داوری شده است.

استدلال نظری

الگوی نظری تحقیق بر پایه الگوی تلفیقی استوار است. برای این منظور ابتدا نظریه‌های مطرح‌شده را بررسی، و سپس مفاهیم نظری را از آن‌ها اقتباس کرده‌ایم. پژوهشگران دسته‌بندی‌های زیادی از نظریه‌های تبیین‌کننده سرمایه اجتماعی ارائه داده‌اند. روستین و استول (2003) نظریه‌های تبیین‌کننده سرمایه اجتماعی را بر مبنای دو فرض دسته‌بندی کرده‌اند. این دو فرض عبارت‌اند از:

۱. تقسیم‌بندی سرمایه اجتماعی بر اساس تغییرات آن در طول زمان؛ به این معنا که آیا ساخت و فرسایش سرمایه اجتماعی در بلندمدت تحت تأثیر عوامل فرهنگی و تاریخی رخ می‌دهد یا اینکه عوامل مقطعی از جمله رخداد‌های سیاسی و اجتماعی سبب تخریب یا ایجاد سریع سرمایه اجتماعی می‌شوند.

۲. تقسیم‌بندی سرمایه اجتماعی بر اساس در نظر گرفتن آن به‌مثابه کالای فردی یا جمعی. آیا ساخت و تخریب سرمایه اجتماعی در سطح فردی رخ می‌دهد یا جمعی. در نظریه‌های سطح فردی، شاخصه‌هایی چون اعتماد و مشارکت در شبکه‌های روابط اجتماعی فرد را خصیصه‌های سرمایه اجتماعی اشخاص در نظر می‌گیرند. براساس این، سرمایه اجتماعی نوعی کالای

خصوصی است. در این صورت پیش‌بینی‌کننده‌های سرمایه اجتماعی عبارت‌اند از: پایگاه اقتصادی- اجتماعی، تحصیلات، سن، جنس، زمینه خانوادگی و ویژگی‌های شخصیتی. در نظریه‌های سطح جمعی، سرمایه اجتماعی را ویژگی جمعی روابط اجتماعی می‌دانند و در واقع سرمایه اجتماعی به‌مثابه نوعی کالای عمومی بازتابی از تجربه‌های فرهنگی، اجتماعی و نهادی به‌شمار می‌آید. این دسته از نظریه‌ها امکان مقایسه سرمایه اجتماعی میان جوامع را ایجاد می‌کنند و عوامل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی را ویژگی‌های نظام‌مدار و نوساخته جوامع و نهادهای مرکزی مانند نظام‌های سیاسی و قانونی می‌دانند. بر همین اساس، روستین و استول تپولوژی چهارگانه‌ای ارائه کردند که محورهای نظری آن شامل سطوح سرمایه اجتماعی و میزان تغییر در سرمایه اجتماعی می‌شود. هر یک از دو رویکرد فردی و جمعی نیز زیرمجموعه‌های نظری ویژه خود را دارايند.

جدول ۱ محورهای نظری سرمایه اجتماعی

توان تغییر		محورهای نظری	
نسبتاً زیاد	نسبتاً کم	فردی	سطوح
نظریه‌های رفاه و بهره‌مندی ^۲ نیوتن و دلهی	نظریه‌های جامعه‌پذیری ^۱ کلمن، بوردیو، پیازه، کهلبرگ	جمعیت	
نظریه‌های نهادمحور ^۴ هال، لوی	نظریه‌های جامعه‌محور ^۳ پاتنام، فوکویاما، بنفیلد		

براساس نظریه‌هایی که سرمایه اجتماعی را نوعی کالای جمعی می‌دانند، می‌توان بین دو نوع از نظریه‌های جامعه‌محور و نظریه‌های نهادی تمایز قائل شد (Rothstein & Stolle, 2003). بر مبنای نظریه‌های جامعه‌محور، توان جامعه برای تولید سرمایه اجتماعی در میان شهروندان با تجربه‌های تاریخی و فرهنگی طولانی‌مدت آنان در جامعه ارتباط دارد که در ورای زمان در

1. Socialization Theories
2. Success and well-being Theories
3. Society-Centered Theories
4. Model Institutional Theories

بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی ... _____ علی ساعی و همکار

کشورهای مختلف قابل شناسایی است (Banfield, 1958; Fukuyama, 1995; Putnum, 2000a). بر اساس نظریه‌های نهادی، سرمایه اجتماعی را نمی‌توان مستقل از سیاست یا حکومت در جوامع مدنی بررسی کرد؛ زیرا دگرگونی شرایط سیاسی در احساس و عمل افراد نیز تغییراتی ایجاد می‌کند. به همین سبب، سرمایه اجتماعی دارای ویژگی‌های تنوع و بی‌ثباتی است (Putnum, 2000: 138; Newton, 2001: 203-204).

نظریه‌هایی که سرمایه اجتماعی را نوعی کالای خصوصی می‌دانند و آن را در سطح فردی تبیین می‌کنند، به دو گروه اصلی تقسیم می‌شوند: نظریه‌های جامعه‌پذیری و نظریه‌های رفاه و بهره‌مندی. براساس نظریه‌های جامعه‌پذیری (Stolle & Hooghe, 2004: 425)، تغییر در میزان سرمایه اجتماعی افراد ناشی از تجربه‌های فرد در خانواده، نوع روابط خانوادگی، الگوهای تربیتی و همچنین متأثر از گروه همسالان و دیگر تجربه‌های دوران تحصیل در مدرسه است که بر سرمایه اجتماعی جوانان و تجربه‌های زندگی آینده آنان تأثیر می‌گذارد. طبق این رویکرد، هسته مرکزی ارزش‌های سرمایه اجتماعی بیشتر در زندگی به‌دست آمده است (Kohlberg, 1981) و از طریق چرخه زندگی احیا شده و پایدار می‌ماند. در واقع اعتماد، تمایل به مشارکت و عمل متقابل، نوع روابط و گرایش به دیگران تابعی از فرایند جامعه‌پذیری فرد در خانواده، مدرسه و گروه همسالان است که در سال‌های نخست زندگی به‌دست می‌آیند. در نظریه‌های جامعه‌پذیری، سرمایه اجتماعی فرزندان اغلب به‌وسیله تجربه‌های اجتماعی افراد در خانواده، گروه‌های دوستی و همسالان، و دیگر تعاملات اجتماعی در مدرسه تعیین می‌شود که بیشترین تأثیر را بر تجربه‌های آینده فرد برجای می‌گذارد.

براساس نظریه‌های رفاه و کامیابی، تجربه‌های زندگی در سنین بزرگسالی اهمیت بیشتری دارند. بنابر این، افرادی که با آنان در جامعه با جوانمردی و مهربانی رفتار می‌شود نسبت به کسانی که از فقر، بیکاری، تبعیض، استثمار و بهره‌کشی، محرومیت اجتماعی و طلاق رنج می‌برند، سرمایه اجتماعی کمتری دارند (Newton and Delhey, 2003). این نظریه‌ها تأثیر تحصیلات، درآمد و پایگاه اقتصادی و اجتماعی را بر سرمایه اجتماعی مورد توجه قرار می‌دهند. در نظریه‌های رفاه و موفقیت از نظریه‌های سطح فردی، زمینه اقتصادی- اجتماعی

خانواده در تولید سرمایه اجتماعی فرزندان عامل موثرتری به شمار می آید. شواهد نیز دلالت بر آن دارد که پایگاه اقتصادی- اجتماعی والدین در مشارکت سیاسی جوانان و والدینشان تعیین کننده است (Milbraith & Goel, 1977; Verba & Brady, 1995; John & Morris, 2003). همچنین نیل (1999) دریافت که جامعه‌پذیری سیاسی، سطوح اعتماد و فعالیت‌های داوطلبانه به شدت با پایگاه اقتصادی- اجتماعی والدین مرتبط است و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود.

با بررسی نظریات کلمن، بوردیو، پاتنام و فوکویاما نیز می‌توان دریافت که عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی مورد نظر آنان، ذیل نظریات جامعه‌پذیری و نظریه‌های رفاه و موفقیت قرار می‌گیرد. به عقیده کلمن، در هر ساختاری اگر به واسطه تغییر روابط اجتماعی تسهیل کنش امکان‌پذیر شود، سرمایه اجتماعی نیز دگرگون می‌شود (فاین، ۱۳۸۵: ۱۴۴). سرمایه اجتماعی هنگامی ایجاد می‌شود که روابط میان افراد به شیوه‌ای تغییر یابد که کنش را آسان کند (Rosenfeld, 2001: 284). به نظر بوردیو، سرمایه اقلام باارزش میدان اجتماعی است (جنکینز، ۱۳۸۵: ۱۳۸) و تبیین ساختار و کارکرد جهان اجتماعی بدون درک سرمایه در تمام اشکالش امکان‌پذیر نیست. از نظر وی، سرمایه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قابل تبدیل به یکدیگرند (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۱۵۴). به نظر بوردیو، خانواده می‌تواند تعیین‌کننده‌ترین سرمایه‌گذاری را برای انتقال و بازتولید سرمایه، به ویژه سرمایه فرهنگی صورت دهد. مطالعه پاتنام (1993) در مورد رژیم‌های ایتالیا نمونه جالبی از تربیت خانوادگی در مافیاست که اشکال ویژه‌ای از سرمایه اجتماعی مثبت برای خانواده و نتایج منفی در بیرون از خانواده به بار می‌آورد. براساس این، پاتنام بین دو ویژگی عامگرا^۱ و خاصگرا^۲ تمایز قائل شد. به عقیده او (2000)، کاهش یا نبود روابط چهره به چهره نشانه کاهش ذخیره سرمایه اجتماعی است. پاتنام همچنین فناوری‌های سرگرم‌کننده را به همراه ارزش‌های خودمحور که گاه توسط والدین تثبیت شده‌اند، از عوامل مؤثر در کاهش سرمایه اجتماعی می‌داند. فوکویاما نقش خانواده را در اعتماد

---

1. Public-regarding
2. Private-regarding

بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی ... _____ علی ساعی و همکار

کردن به دیگران و توسعه اقتصادی مهم می‌پندارد. از دیدگاه فوکویاما، خانواده یکی از منابع اصلی تولید سرمایه اجتماعی در سطح جهانی است (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۲). او ضمن تأیید اهمیت خانواده در تولید سرمایه اجتماعی، به جوامعی اشاره می‌کند که در آن‌ها توازنی میان مناسبات خانوادگی و غیرخانوادگی وجود ندارد (موسوی خامنه، ۱۳۸۳). وی برای درک اینکه منشأ سرمایه اجتماعی چیست و چگونه ایجاد می‌شود می‌گوید که منابع اقتدار سلسله‌مراتبی با مقرر کردن هنجارهایی که به‌کلی غیرعقلانی اطاعت می‌شوند و نیز از طریق فرایند جامعه‌پذیری - که بیش از آنکه مستلزم تعلق باشد متضمن عادت است - از نسلی به نسل بعد منتقل می‌شوند (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۹۰-۱۹۱).

زمینه‌محور بودن انواع سرمایه، قابلیت ترکیب و تبدیل و اثربخشی آن‌ها بر یکدیگر، نقطه قوت دیدگاه بوردیو است. بوردیو و کلمن جامعه‌پذیری و امکانات خانوادگی و وراثتی را در انتقال و بازتولید سرمایه (اجتماعی و فرهنگی) مؤثر می‌دانند. همچنین عنصر زمان را اغلب پیش‌نیاز انتقال سرمایه اجتماعی می‌دانند. اگرچه نظریه‌پردازان سرمایه اجتماعی به ابعاد ارتباطی و هنجاری بین والدین و فرزندان و تأثیر خانواده بر انتقال سرمایه اجتماعی توجه داشته‌اند، آرای هابرماس و چلبی در مفهوم‌سازی دقیق‌تر متغیر ارتباطی و تعاملی درون خانواده از پتانسیل بیشتری برخوردار است. در اینجا مکانیزم اثرگذاری تعاملات خانوادگی بر میزان سرمایه اجتماعی با بهره‌گیری از نظریه چلبی و هابرماس توضیح داده می‌شود.

از نظر هابرماس، هر اخلاق عام‌گرایانه‌ای به مطابقت با شکل‌های زندگی وابسته است. این اخلاق مستلزم تناسب و تناظری با نوع اجتماعی‌شدن و تربیت است که به فرد بالغ کنترل درونی و نیرومند وجدان را اعطا می‌کند. همچنین مستلزم تناظری با نهادهای سیاسی و اجتماعی است که در آن‌ها بازنمودهای پساعرفی قانون و اخلاق از پیش عجین شده‌اند (اوث‌ویت، ۱۳۸۶). نظریه روابط چلبی نیز بیانگر امکانات بالقوه هر یک از تعاملات گفتگومانی است؛ بنابراین در ادامه نظریه هابرماس مورد بررسی قرار گرفته است. خانواده بنیان‌گذار عاطفه، و عاطفه پایه نظم هنجاری جامعه است. احساس تعلق به جمع،

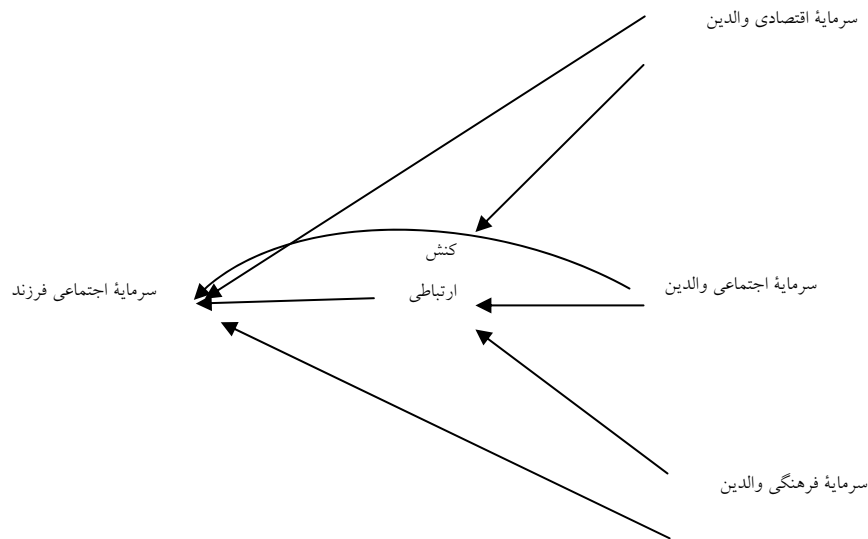
اعتماد اجتماعی دوسویه و دوستی متقابل که از مشخصه‌های اصلی همبستگی اجتماعی‌اند، همگی در وابستگی عاطفی ریشه دارند (چلبی، ۱۳۷۶: ۱۰۲). خانواده همچنین به منزله اجتماعی اخلاقی، جایگاه روابط گفتمانی است. وجود روابط گفتمانی و به‌ویژه روابط گفتمانی اخلاقی موجب افزایش تعلق عاطفی، تقویت و تعمیم ارزش‌های اخلاقی و تعمیم‌پذیر شدن آن در سطح جامعه می‌شود.

همان‌طور که گفته شد، در سطح فردی، تغییر در میزان سرمایه اجتماعی افراد ناشی از تجربه‌های فرد در خانواده، نوع روابط خانوادگی، الگوهای تربیتی، زمینه خانوادگی و ویژگی‌های شخصیتی، پایگاه اقتصادی- اجتماعی خانواده، تحصیلات، سن و جنس است. در اینجا از نظریه‌های جامعه‌پذیری نوع روابط خانودگی و از نظریه‌های رفاه و موفقیت پایگاه اقتصادی- اجتماعی و تحصیلات را در قالب سرمایه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی والدین مورد استفاده قرار می‌دهیم [۱]. اگرچه تفاوت‌های اساسی بین این مفاهیم وجود دارد، منظور آن است که تجربه‌های والدین در بزرگسالی از طریق تأثیر بر سرمایه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی والدین بر سرمایه اجتماعی فرزندان اثر می‌گذارد؛ چرا که جوانان در این سن از تجربه‌های شغلی، اجتماعی و هویتی مستقلی برخوردار نیستند و این اقلام سرمایه‌ای والدین و کیفیت و نوع روابط والدین است که بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی آنان اثر می‌گذارد.

بر مبنای استدلال‌های ارائه‌شده، مفاهیم اساسی نظریه را تلفیق می‌کنیم و دستگاه نظری متناسب با مسئله تحقیق را ارائه می‌دهیم. این دستگاه بنیان نظری تحقیق است که راه‌حل نظری مسئله از آن بیرون می‌آید. ساختار منطقی دستگاه نظری پژوهش را می‌توان به‌صورت زیر فرموله کرد:

نمودار ۱ مدل نظری تحقیق

بر اساس این دستگاه نظری، کنش ارتباطی واسط میان اقلام سرمایه والدین و سرمایه اجتماعی فرزندان است. در اینجا فرض بر این است که انتقال و اثرگذاری سرمایه‌های والدین بر فرزندان به صورت غیرمستقیم از طریق کنش ارتباطی امکان‌پذیر می‌شود. از سوی دیگر، میزان سرمایه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی والدین بر نوع و میزان کنش‌های ارتباطی درون خانواده اثر می‌گذارد.

اکنون براساس منطق گزاره‌ها به بیان فرضیه‌ها می‌پردازیم:

فرضیه اول: اگر میزان سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی والدین بالا باشد، آنگاه سرمایه اجتماعی فرزندان افزایش می‌یابد.

فرضیه دوم: اگر میزان کنش ارتباطی درون خانواده بالا باشد، آنگاه سرمایه اجتماعی فرزندان افزایش می‌یابد.

فرضیه سوم: اگر میزان سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی والدین بالا باشد، با شرط بالا بودن میزان کنش ارتباطی درون خانواده، سرمایه اجتماعی فرزندان افزایش می‌یابد.

برقراری ارتباط بین سطح نظری و تجربی مستلزم مجموعه‌ای از تلاش‌هاست که به آن عملیاتی‌سازی گفته می‌شود. این تلاش شامل تعریف مفاهیم فرضیه‌ها، تعریف نحوه اندازه‌گیری آن‌ها، تعیین واحد تحلیل و واحد مشاهده و انتخاب روش گردآوری و روش داوری است.

تعریف مفاهیم و نحوه سنجش آن‌ها

سرمایه اقتصادی: آن نوع از سرمایه است که بدون واسطه به درآمدهای پولی و منابع و دارایی‌های مالی اطلاق می‌شود و تظاهر نهادینه‌اش در حقوق مالکیت تجلی می‌یابد (Winter, 2000: 2).

مفهوم	معرف‌های عملی
سرمایه اقتصادی	درآمد خانواده
	هزینه خانوار
	نوع شغل

سرمایه اجتماعی: شامل مجموعه‌ای از قوانین، هنجارها، الزامات (تعهدات)، روابط متقابل و اعتماد حک شده در روابط اجتماعی، ساختارهای اجتماعی و سلسله مراتب نهادی جامعه تعریف شده است که اعضای آن را قادر به دستیابی به اهداف جمعی و فردی‌شان می‌سازد (Coleman, 1988). متغیر سرمایه اجتماعی از ترکیب متغیرهای بعد ذهنی شامل میزان اعتماد فردی و در سطح جمعی و میزان گرایش به دیگران است. بعد عینی شامل میزان روابط اجتماعی با دوستان، همسایه‌ها و اقوام، میزان مشارکت رسمی و غیررسمی و میزان کمک به دیگران می‌شود.

جدول ۱ تعریف عملیاتی سرمایه اجتماعی

ابعاد	معرف‌های عملی
مشارکت اجتماعی	رسمی میزان عضویت در: شورای صنفی/ شورای محله/ شورای شهر/ سازمان‌های غیردولتی/ انجمن‌های علمی- تخصصی/ حزب و تشکل سیاسی/ انجمن حمایت از بیماران/ انجمن حمایت از سالمندان/ انجمن‌های ورزشی/ هیئت مذهبی/ انجمن خیریه/ انجمن اولیاء و مربیان/ انجمن ادبی/ پایگاه بسیج/ انجمن اسلامی/ باشگاه خبرنگاران/ باشگاه پژوهشگران/ گروه‌های محیط‌زیست/ انجمن‌های هنری و موسیقی.
	انجمن‌های علمی، فرهنگی/ انجمن‌های اسلامی/ نیروی مقاومت بسیج/ نهادهای مذهبی/ انجمن‌های هنری و گروه‌های موسیقی/ باشگاه‌های ورزشی/ هیئت‌های مذهبی/ هلال‌احمر/ باشگاه خبرنگاران/ باشگاه پژوهشگران/ گروه‌های محیط زیست/ کلاس‌های فوق‌برنامه مانند زبان و کامپیوتر.
مدنی	شرکت در تصمیم‌گیری‌های محله/ شرکت در راهپیمایی‌ها/ بازدید از نمایشگاه‌های مختلف/ شرکت در مراسم جشن شادی و.../ شرکت در کارهای گروهی/ شرکت در انتخابات و رأی‌گیری‌ها/ شرکت در جشن نیکوکاری و عاطفه‌ها.
اعتماد اجتماعی	در سطح جمعی مدارس دولتی/ مدارس غیرانتفاعی/ آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای/ پایگاه‌های بسیج/ کلاتری (نیروی انتظامی)/ صدا و سیما/ مطبوعات/ فروشگاه‌های بزرگ (رفاه، شهروند و...)/ کسبه و مغازه‌دارها/ سیاستمداران/ هنرمندان/ ورزشکاران/ شهرداری‌ها/ شوراهای اسلامی شهر/ بیمارستان‌های خصوصی/ بیمارستان‌های دولتی/ آژانس‌های مسافری.
فردی	فامیل درجه یک/ فامیل درجه دو/ دوستان و آشنایان/ همسایگان/ همشهری‌ها/ غیرهمشهری/ افراد غریبه.
روابط با دوستان و اقوام	ساعت مصرف شده با دوستانان در روز، در مواقع نیاز کمک از دوستان، در شش ماه گذشته، تعداد گردش، سینما و تفریح با دوستان، در تعداد پیام‌های تبریک از طرف دوستان و خویشاوندانان به مناسبت عید نوروز در سال گذشته.
روابط همسایگی	به‌طور متوسط در هفته چندبار با همسایگان دیدار و گفت‌وگو می‌کنید؟ به‌طور کلی با چند نفر از همسایگانان در کوچه سلام و احوال‌پرسی دارید؟ اگر شما به چیزی نیاز پیدا کنید، تا چه اندازه می‌توانید آن را از همسایگانان قرض بگیرید؟
گرایش و کمک به دیگران	با کمک به دیگران، انسان در واقع در درازمدت به خودش کمک کرده است. من هر زمانی لازم باشد به دیگران کمک می‌کنم. در دوازده ماه گذشته، چندبار پیش آمده که داوطلبانه تجربه خود را در اختیار افراد غریبه قرار داده‌اید؟ به‌نظر من امروزه اگر انسان به دیگران کمک کند، سرش کلاه می‌رود. چقدر برای دیگران ارزش قائل‌اید؟ چقدر احساس می‌کنید که همه افراد در جامعه دارای ارزش برابری هستند؟

کنش ارتباطی: کنشی است که در آن تمایل به دست‌یابی، حفظ و تجدید توافق دیده می‌شود (Habermas, 1979: 336). مهم‌ترین عنصر کنش ارتباطی، گفتار است (ریتزر، ۱۳۷۴: ۲۱۳). در چنین فضایی ارتباط باز و آزاد، گفت‌وگوی آزاد، خردمندانه و منطقی و توافق درباره اهداف (ارزش‌ها) و راه‌های رسیدن به آن‌ها (هنجارها) امکان‌پذیر است (همان، ۱۳۷۴: ۶۴۷). این مفهوم متشکل از دو بعد روابط گفتمانی و هنجارهای اخلاقی است.

جدول ۲ تعریف عملیاتی کنش ارتباطی

ابعاد	معرف‌های عملی	
روابط گفتمانی	روابط گفتمانی منطقی	در خانواده ما همه مسائل بدون قهر و خشونت حل و فصل می‌شود.
	روابط گفتمانی اخلاقی	والدینم اجازه می‌دهند در مورد رفتارهایی که به‌نظم غیرمنطقی است، بیرسم و دلیل بخواهم.
		اجازه و فرصت ابراز عقیده در خانواده ما برای همه مهیاست.
		افراد خانواده آزادانه با یکدیگر درباره هر موضوعی گفت‌وگو می‌کنند (ناکامی‌ها، ترس‌ها، خوشی‌ها و صدمه‌هایی که دیده‌اند).
		ارتباطات میان ما مستقیم است، به‌گونه‌ای که هرکس بدون واسطه کردن کسی حرفش را به گوش دیگری می‌رساند.
		در خانواده ما هرکس برای اظهار نظرها و خواسته‌ایش، دلیل و برهان می‌آورد.
		انتقادپذیری در خانواده ما پذیرفته شده است.
		از طریق ارتباط و گفت‌وگوی بیجا و منطقی به توافق می‌رسیم.
		افراد خانواده برای یکدیگر احترام قائل‌اند.
		همه حرف همدیگر را می‌فهمند.
	والدینم مرا به احترام گذاشتن به همه اعضای خانواده ترغیب می‌کنند.	
	بودن اعضای خانواده برای یکدیگر مهم است.	
	بیشتر اوقات سعی می‌کنیم دسته‌جمعی غذا بخوریم.	
	از احترامی که شایسته آن هستیم، در خانه برخوردارم.	
	اجازه و فرصت ابراز عقیده در خانواده ما برای همه مهیاست.	
	در خانواده روابط مثبتی بر درستکاری و گفت‌وگوی صادقانه است.	
	در اکثر اوقات برای تفریح و سفر رفتن، اعضای خانواده با هم مشورت می‌کنند.	
	ارزشمندی ایده‌ها.	
	ارزشمندی ایده‌ها.	
هنجارهای اخلاقی	والدینم می‌گویند نان به‌نرخ روزخور و فرصت طلب نباش.	
	والدینم خوش‌بینی را یکی از شرایط ارتباط موفق می‌دانند.	
	والدینم از من انتظار دارند به دیگران احترام بگذارم و حقوق آنان را محترم بشمارم.	
	والدینم از من می‌خواهند در مورد دیگران گذشت داشته باشم.	

بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی ... _____ علی ساعی و همکار

سرمایه فرهنگی: به مجموعه نمادها، معانی، امتیازات فرهنگی، منش و شیوه‌های زبانی، ذوق و سلیقه و شیوه‌های زندگی گفته می‌شود. بورديو سه شکل سرمایه فرهنگی را از هم تمیز می‌دهد: الف) سرمایه متجسد یا درونی‌شده؛ ب) سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده؛ ج) سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته. در این پژوهش تنها ابعاد سرمایه فرهنگی متجسد و نهادینه‌شده برای سنجش سرمایه فرهنگی به کار گرفته می‌شود.

سرمایه متجسد یا درونی‌شده: نوعی سرمایه خودآموخته و توانایی‌های بالقوه‌ای است که بر ایند کار شخص روی خود و صرف هزینه مستقیم از سوی شخص به صورت صرف وقت است. رفته‌رفته این سرمایه جزء جدانشدنی و کارهای عادت‌گونه شخص می‌شود، تثبیت درونی می‌یابد و در واقع با جسم فرد حد و مرز یکسان دارد؛ به عبارتی، به شکل استعداد پایدار یک ارگانسیم درمی‌آید (تاجبخش، ۱۳۸۴). این مفهوم با مؤلفه‌های هنر و مهارت، و گرایش‌های فرهنگی شامل کالا و مصارف فرهنگی سنجیده می‌شود که به صورت دیدن تئاتر، سینما، کنسرت، میزان مطالعه کتاب، مجله و روزنامه عملیاتی می‌شود.

سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده: این نوع از سرمایه فرهنگی به وسیله صلاحیت‌هایی که رسماً از طریق آموزش و تحصیلات و نیز سایر اشکال دستاوردهای اجتماعی قابل رتبه‌بندی هستند، به افراد داده می‌شود. بورديو تحصیلات را نمودی از سرمایه فرهنگی می‌داند. سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده این امکان را به وجود می‌آورد که صاحبان این صلاحیت‌ها با هم مقایسه، و حتی با نشاندن فردی به جای دیگری مبادله شوند (همان‌جا). این مفهوم با مؤلفه‌های میزان تحصیلات والدین و میزان تولید آثار فرهنگی فرد اندازه‌گیری می‌شود.

جدول ۳ تعریف عملیاتی سرمایه فرهنگی

معرف‌های عملی		ابعاد	مفهوم
میزان تحصیلات والدین		تربیت فرهنگی نهادینه شده	تربیت فرهنگی
داشتن تألیف (کتاب، مقاله، ترجمه)	میزان آثار فرهنگی		
تئاتر، موسیقی، خطاطی، نقاشی، عکاسی، نویسندگی، استفاده از کامپیوتر	داشتن هنر و مهارت	سرمایه فرهنگی نسبیافته	
مطالعه (سیاسی، مذهبی، علمی، تاریخی، شعر، رمان، فلسفی، زندگی‌نامه، پلیسی، عشقی، هیپنوتیزم و مدیتیشن)	اولویت مطالعه		
کنسرت موسیقی، رفتن به سینما، دیدن تئاتر	کالاها و مصارف فرهنگی		
مطالعه کتاب، مجله، روزنامه	میزان اختصاص زمان به مطالعه		

واحد تحلیل: بر اساس ماهیت مسئله این تحقیق، خانواده واحد تحلیل است. واحد مشاهده نیز پدر، مادر و فرزند است. جمعیت آماری تحقیق هم تمام دانش‌آموزان پیش‌دانشگاهی شهر تهران هستند که در مدارس عادی دولتی سال ۱۳۸۶-۱۳۸۷ مشغول تحصیل بودند. در این پژوهش برای اینکه نمونه‌گیری از دقت بالایی برخوردار باشد، از نتایج مطالعه مقدماتی^۱ برای تعیین برآورد واریانس استفاده شده است. برای این منظور از مؤلفه‌های متغیر وابسته شاخصی ساخته شد و واریانس کل در فرمول قرار داده شد. برای تعیین حجم نمونه هم از فرمول زیر استفاده شد:

$$n =$$

$$\frac{(N \times t^2) \times s^2}{[t^2 \times s^2] + [N \times d^2]}$$

که در این فرمول:

$$N = 49848 \sim 50000 = \text{حجم جمعیت}$$

$$n = \frac{5000 \times (1/96)^2 \times 0/2}{[(1/96)^2 \times 0/2] + [5000 \times (0/05)^2]} = 302$$

بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی ... _____ علی ساعی و همکار

در این تحقیق، نمونه‌گیری در دو مرحله صورت گرفته است. در مرحله اول، نمونه‌گیری به روش طبقه‌ای متناسب است. نخست با توجه به تعداد دانش‌آموزان دختر و پسر در مناطق سه، شش، و هجده نسبت جمعیت متناسب برای سه مدرسه دخترانه و سه مدرسه پسرانه به‌دست آمد. سپس با به‌کارگیری نمونه‌گیری تصادفی ساده، تعداد نمونه برای منظور تحقیق شناسایی شد. گفتنی است پرسش‌نامه والدین به دانش‌آموزان داده شد و پس از پرکردن توسط والدین در پیگیری‌های بعدی از دانش‌آموزان اخذ شد.

روش پژوهش: روش گردآوری، پیمایش اجتماعی و روش داوری، تحلیل رگرسیون و تحلیل مسیر است.

اعتبار و پایایی: در این پژوهش جهت کسب اطمینان از اعتبار پرسش‌نامه، از اعتبار محتوایی استفاده شد. برای این منظور علاوه بر استاد راهنما و مشاور و انجام تحلیل عاملی، پرسش‌نامه از سوی عده‌ای از خبرگان مطالعه شد و اصلاحات لازم صورت گرفت. همچنین پایایی مقیاس‌ها نیز مورد سنجش قرار گرفت و گویه‌هایی که ضریب آلفای مقیاس را کاهش دادند، از مقیاس حذف شدند. جدول شماره سه نتایج مربوط به آزمون روایی مقیاس‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۴ ضریب روایی مقیاس‌ها در پرسش‌نامه نهایی

پرسش‌نامه نهایی		متغیرها	پرسش‌نامه نهایی		متغیرها
ضریب روایی	تعداد گویه‌ها		ضریب روایی	تعداد گویه‌ها	
.۶۷	۶	هنجارهای اخلاقی	.۹۴	۱۰	روابط گفتگومانی اخلاقی
.۷۳	-	کنش ارتباطی	.۸۵۵	۸	روابط گفتگومانی منطقی
.۷۴	۶	اعتماد بین شخصی	.۸۷۷	۱۵	اعتماد تعمیم یافته
.۶۹۹	۶	گرایش و کمک به دیگران	.۸۷۸	-	اعتماد اجتماعی
.۷۷۱	۶	مشارکت مدنی	.۶۱	۶	میزان روابط

تحلیل تجربی تحقیق

در این تحقیق برای داوری تجربی در باب فرضیات، از روش تحلیل رگرسیون و تحلیل مسیر استفاده شده است. در باب نحوه آزمون فرضیات باید گفت اثر علی انواع سرمایه بر متغیر سرمایه اجتماعی فرزندان به صورت جداگانه مورد تحلیل تجربی قرار گرفته است.

داوری در باب فرضیه اول

۱-۱. رگرسیون سرمایه اقتصادی والدین بر سرمایه اجتماعی فرزندان

یافته‌های حاصل از تحلیل رگرسیونی فقط رابطه درآمد پدر را با سرمایه اجتماعی فرزندان، معنادار نشان می‌دهد. ضریب همبستگی این متغیر با متغیر وابسته ۰/۳۳۴ است و سهم این متغیر در تبیین سرمایه اجتماعی فرزندان به اندازه ۰/۱۱ است. گفتنی است نبود رابطه معنادار بین سرمایه اقتصادی مادر با سرمایه اجتماعی فرزند می‌تواند به سبب تعداد اندک مادران شاغل باشد. با کنترل این عامل، احتمال اثرگذاری معنادار سرمایه اقتصادی مادر بر سرمایه اجتماعی فرزند وجود دارد.

جدول ۵ تحلیل رگرسیونی سرمایه اقتصادی پدر بر سرمایه اجتماعی فرزندان

R	R ²	F	sig	constant	Reg coefficients	
					B1	Beta1
۰/۳۳۴	۰/۱۱	۲۴.۴۱۶	۰/۰۰۰	۱۴۱/۰۶	۴/۴۷E-۰۵	۰/۳۳۴

۱-۲. رگرسیون سرمایه اجتماعی والدین بر سرمایه اجتماعی فرزندان

نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد ضریب همبستگی سرمایه اجتماعی والدین با سرمایه اجتماعی فرزندان معادل ۰/۵۸۶ است. نسبتی از واریانس متغیر سرمایه اجتماعی فرزندان که به وسیله متغیر سرمایه اجتماعی والدین تبیین می‌شود، برابر با ۰/۳۴۳ است.

بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی ... _____ علی ساعی و همکار

جدول ۶ رگرسیون سرمایه اجتماعی والدین بر سرمایه اجتماعی فرزندان

R	R ²	F	sig	constant	Reg coefficients	
					B1	Beta1
.۵۸۶	.۳۴۳	۸۵۷/۷۵	./۰۰۰	۶۸/۱۸	./۴۹۶	./۵۸۶

همان‌طور که مشاهده می‌شود به‌ازای یک واحد تغییر در متغیر سرمایه اجتماعی والدین، میزان سرمایه اجتماعی فرزندان ۴۹۶٪ افزایش می‌یابد.

$$y = 68/18 + 3/496 (\text{سرمایه اجتماعی والدین})$$

۳-۱. رگرسیون سرمایه فرهنگی والدین بر سرمایه اجتماعی فرزندان

نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون سرمایه فرهنگی والدین بر سرمایه اجتماعی فرزندان در جدول شماره پنج نشان می‌دهد ضریب همبستگی سرمایه فرهنگی والدین با سرمایه اجتماعی فرزندان، معادل ۳۷۴٪ است. نسبتی از واریانس متغیر سرمایه اجتماعی فرزندان که به‌وسیله متغیر سرمایه اجتماعی والدین تبیین می‌شود، برابر با ۱۴٪ است.

جدول ۷ رگرسیون سرمایه فرهنگی والدین بر سرمایه اجتماعی فرزندان

R	R ²	F	sig	constant	Reg coefficients	
					B1	Beta1
.۳۷۴	.۱۴	۳۲.۵۱	./۰۰۰	۱۵۹.۶۷	۲.۶۴	./۳۷۴

شواهد نشان می‌دهد به‌ازای یک واحد تغییر در سرمایه فرهنگی والدین، میزان سرمایه اجتماعی فرزندان ۲.۶۴٪ افزایش می‌یابد.

$$y = 159.67 + 2.64 (\text{سرمایه فرهنگی والدین})$$

در ارزیابی نهایی فرضیه اول می‌توان گفت یافته‌های تجربی نمودار آن است که سرمایه اجتماعی فرزندان با انواع سرمایه‌های والدین هم‌تغییری دارد. این هم‌تغییری با سرمایه اجتماعی والدین بیشتر از دو سرمایه دیگر است.

داوری در باب فرضیه دوم

«میزان تغییرات سرمایه اجتماعی فرزندان با تغییرات کنش ارتباطی خانواده همراه است؛ به گونه‌ای که هر چه میزان کنش ارتباطی خانواده بیشتر باشد، میزان سرمایه اجتماعی فرزندان بیشتر می‌شود.» شواهد تجربی نشان می‌دهد ضریب همبستگی کنش ارتباطی با سرمایه اجتماعی فرزندان، معادل ۰/۶۰۱ است و نسبتی از واریانس متغیر سرمایه اجتماعی فرزندان که از طریق متغیر کنش ارتباطی تبیین می‌شود، برابر با ۰/۳۶۷ است. معادله رگرسیونی نشان می‌دهد به ازای یک واحد تغییر در متغیر کنش ارتباطی خانواده، میزان سرمایه اجتماعی فرزندان به میزان ۰/۴۹۲ در جهت مثبت افزایش می‌یابد.

$$y = 55.1 + 0.492x$$

(کنش ارتباطی خانواده)

جدول ۸ رگرسیون کنش ارتباطی خانواده بر سرمایه اجتماعی فرزندان

R	R ²	F	sig	constant	Reg coefficients	
					B1	Beta1
۰/۶۰۱	۰/۳۶۷	۱۲۴/۸۶	۰/۰۰۰	۵۵/۱	۰/۴۹۲	۰/۶۰۶

جدول ۹ رگرسیون متغیرهای مستقل بر متغیر سرمایه اجتماعی فرزندان

کنش ارتباطی خانواده	سرمایه فرهنگی مادر	سرمایه فرهنگی پدر	سرمایه اجتماعی مادر	سرمایه اجتماعی پدر	سرمایه اقتصادی پدر	
۵۵/۰۷	۱۵۹/۶۸	۱۰۶/۰۳	۹۶/۳۳	۶۹/۵۴	۱۶۱/۸۳	a
۱/۴۹۲	۴/۳۲۶	۴/۲۱۳	۶۸۱	۰/۹۷۳	۱۲/۵۰	b
۰/۶۱	۰/۳۴	۰/۳۴	۰/۴۸	۰/۵۸	۰/۳۳۴	Beta
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	Sig
۰/۶۱	۰/۳۴	۰/۳۳	۰/۴۸	۰/۵۹	۰/۳۳	ضریب همبستگی
۰/۳۷	۰/۱۱۷	۰/۱۱	۰/۲۳	۰/۳۵	۰/۱۱	(R ²)
۰/۳۶۴	۰/۱۱۴	۰/۱۰۶	۰/۲۲۷	۰/۳۴	۰/۱۰۷	R ² Adjusted

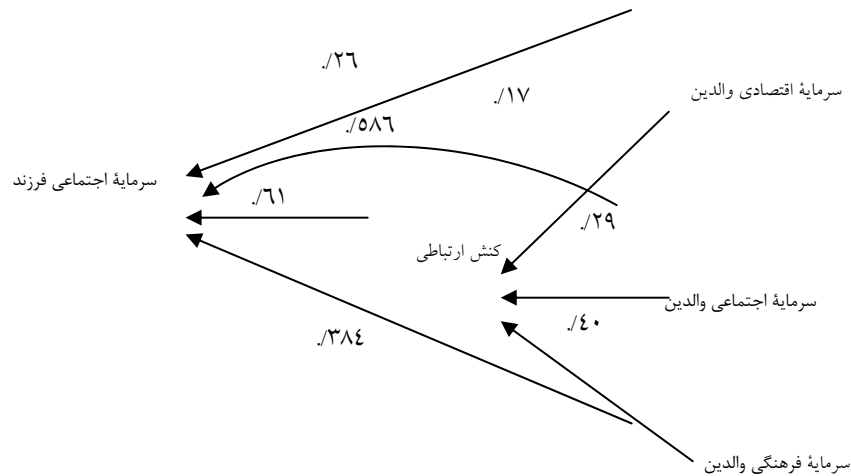
بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی ... _____ علی ساعی و همکار

در جدول شماره هشت خلاصه یافته‌های رگرسیون ساده متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته ارائه شده است. داده‌های تجربی این جدول تأثیر مستقیم هر یک از متغیرهای مستقل را بر سرمایه اجتماعی فرزندان نشان می‌دهد. نسبتی از واریانس سرمایه اجتماعی فرزندان که از طریق سرمایه اجتماعی پدر و کنش ارتباطی خانواده تبیین شده، بیش از سایر متغیرهاست.

داوری در باب مدل نظری تحقیق

تحلیل مسیر یکی دیگر از ابزارهای داوری در باب نظریه این پژوهش است. در این تکنیک اندیشه مکانیزم علی نقش اساسی را ایفا می‌کند. تحلیل مسیر روشی است که برای تعیین اثر مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای موجود در مدل تحلیلی مورد استفاده قرار می‌گیرد. مدل نظری این نوشتار به صورت زیر آزمون تجربی شده است:

نمودار تحلیل مسیر (والدین - فرزندان)

ضریب بتای سرمایه اقتصادی والدین بر سرمایه اجتماعی فرزندان برابر با $.26$ است. تأثیر غیرمستقیم این متغیر از طریق همبستگی با متغیر کنش ارتباطی برابر با $.104$ است. بنابراین،

سهم متغیر سرمایه اقتصادی والدین در تبیین سرمایه اجتماعی فرزندان از طریق همبستگی با متغیر کنش ارتباطی خانواده معادل ۱/ است.

$$۱۰۴ / . = (.۶۱) (.۲۶) = \text{تأثیر سرمایه اقتصادی والدین با واسطه متغیر کنش ارتباطی}$$

ضریب بتای سرمایه اجتماعی والدین بر سرمایه اجتماعی فرزندان برابر با ۰/۵۸۶ است. تأثیر غیرمستقیم این متغیر از طریق همبستگی با متغیر کنش ارتباطی برابر با ۰/۳۵۷ است.

$$۳۵۷ / . = (.۶۱) (.۵۸۶) = \text{تأثیر سرمایه اجتماعی والدین با واسطه متغیر کنش ارتباطی}$$

آن گونه که مشاهده می شود، سهم متغیر سرمایه اجتماعی والدین در تبیین تغییرات سرمایه اجتماعی فرزندان از طریق همبستگی با متغیر کنش ارتباطی، معادل ۰/۳۵۷ است.

ضریب بتای سرمایه فرهنگی والدین بر سرمایه اجتماعی فرزندان برابر با ۰/۳۸۴ است. تأثیر غیرمستقیم این متغیر از طریق همبستگی با متغیر کنش ارتباطی معادل ۰/۲۳۴ است. بنابراین، سهم متغیر سرمایه اقتصادی والدین در تبیین سرمایه اجتماعی فرزندان از طریق همبستگی با متغیر کنش ارتباطی خانواده، معادل ۰/۲۳۴ است.

$$۲۳۴ / . = (.۶۱) (.۳۸۴) = \text{تأثیر سرمایه اقتصادی والدین با واسطه متغیر کنش ارتباطی}$$

نتیجه گیری

براساس یافته های تجربی این پژوهش، میان سرمایه اجتماعی فرزندان و ترکیب خطی متغیرهای مستقل موجود در تحلیل به میزان ۷۱/ هم تغییری منظم وجود دارد. ضریب تعیین برابر با ۵۱/ است. بر مبنای این یافته می توان نتیجه گرفت تئوری این پژوهش از قدرت تبیینی بالایی برخوردار است. این نتیجه گیری به طور منطقی به معنای اثبات صدق تئوری نیست؛ بلکه مصداق تأیید و تقویت آن است و امکان ابطال تئوری مورد نظر وجود دارد.

جدول ۱۰ ترکیب خطی رگرسیون متغیرهای مستقل بر رگرسیون متغیر سرمایه اجتماعی فرزندان

R	R ²	F	sig	constant	Reg coefficients					
					B1	B2	B3	Beta1	Beta2	Beta3
.۷۱۷	.۵۱۴	۱۳۸/۴	.۰۰۰	۳۷/۳۷۷	۱۰/۶۳۲	.۹۷۸	.۲۸۲	.۱۷۷	.۴۰۸	.۳۵۱

بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی ... _____ علی ساعی و همکار

متغیرهای مستقل به ترتیب عبارت‌اند از: سرمایه اقتصادی والدین، کنش ارتباطی درون خانواده و سرمایه اجتماعی والدین. متغیر وابسته نیز سرمایه اجتماعی دانش‌آموز است. این شواهد تجربی دلالت بر آن دارند که مقدار عرض از مبدأ ۳۷/۳۷۷ است. زمانی که متغیرهای کنش سرمایه اقتصادی والدین، کنش ارتباطی درون خانواده و سرمایه اجتماعی والدین وارد تحلیل می‌شوند، تغییر مثبت را در سرمایه اجتماعی فرزندان تخمین پذیر می‌کنند.

ضریب بتای متغیر کنش ارتباطی معادل ۰/۴۱ و سرمایه اجتماعی والدین برابر با ۰/۳۵۱ است. براساس این یافته می‌توان چنین ارزیابی کرد که وزن متغیر کنش ارتباطی در تبیین سرمایه اجتماعی فرزندان بیشتر است و سرمایه اجتماعی فرزندان بهترین برازش را با کنش ارتباطی خانواده دارد.

به‌طور کلی، بر اساس یافته‌های تحقیق می‌توان نتایج زیر را استنباط کرد:

۱. میزان اثرگذاری اقلام سرمایه‌ای والدین به‌واسطه کنش ارتباطی درون خانواده افزایش می‌یابد.

۲. سرمایه فرهنگی مادر در مقایسه با پدر تعیین‌کننده‌تر است و سرمایه اجتماعی پدر در مقایسه با مادر در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی فرزندان اثربخشی بیشتری دارد. همان‌طور که بورديو گفته است فضای خانواده و به‌ویژه فراغت مادر بر انتقال سرمایه مؤثر است؛ به همین سبب مادر نقش تعیین‌کننده‌ای در سرمایه فرهنگی خانواده دارد و در نتیجه تأثیر مادران از طریق سرمایه فرهنگی بیش از پدر است. همچنین پدران به علت فعالیت بیشتر در بازار کار و مشارکت اجتماعی بیشتر، الگوی فرزندان در زمینه تعاملات اجتماعی قرار می‌گیرند.

۳. در شکل‌گیری اعتماد فرزندان، مادران نقش مؤثرتری دارند. البته باید به این امر توجه شود که بیشتر مادران حجم نمونه خانه‌دار بودند و کنش ارتباطی و پیوند عاطفی عمیق‌تری با فرزندان دارند.

۴. نوعی هم‌تغییری در میزان سرمایه فرهنگی والدین و میزان سرمایه اجتماعی فرزندان وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که تغییرات اندک سرمایه فرهنگی والدین با تغییرات اندک سرمایه اجتماعی فرزندان مرتبط است.

۵. از میان ابعاد گفتمانی (روابط گفتمانی منطقی و اخلاقی)، نوع روابط گفتمانی منطقی در سرمایه اجتماعی فرزندان اثرگذارتر است.

در پایان، باید گفت اگرچه تلاش شده است با ساختن چارچوب نظری تلفیقی تبیین مناسب‌تری از مسئله مقاله ارائه شود، در عین حال این واقعیت را باید پذیرفت که پژوهش علمی، کنش عقلانی مبتنی بر آزمون و خطاست و پایان هر پژوهشی آغاز مسئله‌ای جدید است. این قاعده بر نوشتار حاضر نیز صادق است. در این پژوهش ۰/۵۱ از تغییرات سرمایه اجتماعی جوانان از طریق ترکیب خطی مجموعه‌ای از علت‌های موجود در دستگاه نظری تبیین شده است. واریانس پس‌مانده به عوامل دیگری مربوط می‌شود که آن عوامل در این پژوهش حضور ندارند. امید است پژوهشگران با نقد این تحقیق، کاوش در باب سرمایه اجتماعی جوانان را ادامه دهند. برای ادامه این نوع پژوهش‌ها، نسبت سرمایه اجتماعی جوانان با نظام سیاسی دموکراتیک برای موضوعات جدید پژوهشی پیشنهاد می‌شود.

پی‌نوشت

۱. محقق از تفاوت‌های عمده مفاهیم یادشده با مفاهیم سرمایه اقتصادی، سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی آگاه است و هر دو دسته مفاهیم را به لحاظ منطقی ذیل دسته‌بندی کلان جدول شماره یک قابل بررسی می‌داند. از سویی، انواع سرمایه را ابزارهای مفهومی قابل اتکاتری به جای پایگاه اقتصادی و اجتماعی می‌داند که در یک زنجیره علی و در میدان‌های اجتماعی با یکدیگر مرتبط‌اند.

منابع

- اوث‌ویت. (۱۳۸۶). *هابرماس، معرفی انتقادی*. ترجمه لیلا جوافشانی و حسن چاوشیان. تهران: اختران.
- تاجبخش، کیان. (۱۳۸۴). *سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه*. ترجمه حسن پویان و افشین خاکباز. تهران: شیرازه.
- جنکینز، ریچارد. (۱۳۸۵). *پیر بوردیو*. ترجمه حسن چاوشیان و لیلا جوافشانی. تهران: نشر نی.

- بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی ... _____ علی ساعی و همکار
- چلبی، مسعود. (۱۳۷۶). *جامعه‌شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی*. تهران: نشر نی.
- شارع‌پور، محمود. (۱۳۸۰). «فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن». *نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران*. ش ۳.
- فاین، بن. (۱۳۸۵). *سرمایه اجتماعی و نظریه اجتماعی: اقتصاد سیاسی و دانش اجتماعی در طبیعه*. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۷۹). *پایان نظم؛ سرمایه اجتماعی و حفظ آن*. ترجمه غلامعباس توسلی. تهران: جامعه ایرانیان.
- کلمن، جیمز. (۱۳۷۷). *بنیادهای نظریه اجتماعی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
- مبارکی، محمد. (۱۳۸۳). *بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی.
- موسوی، میرطاهر. (۱۳۸۶). *سنجش سرمایه اجتماعی جوانان در ایران*. طرح پژوهشی سازمان ملی جوانان.
- موسوی خامنه، مرضیه. (۱۳۸۳). *سرمایه اجتماعی و سلوک اجتماعی: بررسی سرمایه اجتماعی در مدارس و تأثیر آن بر سلوک اجتماعی دانش‌آموزی در شهر تهران*. رساله دکتری. دانشگاه تهران.
- ریتزر، جرج. (۱۳۷۴). *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی.
- Banfield, E. C. (1958). *The Moral Basis of a Backward Society*. New York: The Free Press.
- Coleman, J. S. (1988). "Social Capital in the Creation of Human-Capital". *American Journal of Sociology*. 94. PP. S95-S120.
- Fukuyama, Francis. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: The Free Press.
- Habermas, J. (1979). *Communication and the Evolution of Society*. Trans. T. McCarthy. London: Heinemann.
- Hall, P. A. (1999). "Social capital in Britain". *British Journal of Political Science*. 29 (3). PP. 417-461.

- John, P., & Z. Morris. (2003). *What are the Origins of Social Capital? Results from a Panel Survey of Young People*. Paper presented at the PSA EPOP Conference. Cardiff.
- Kohlberg, L. (1981). *The Philosophy of Moral Development*. San Francisco: Joss-Bassey.
- Levi, M. (1998). "A State of Trust". In V. Braithwaite & M. Levi (Eds.). *Trust & Governance*. New York: Russell Sage Foundation.
- McNeal, R. B. (1999). "Participation in High School Extra-curricular Activities: Investigating School Effects". *Social Science Quarterly*. 80 (2). PP. 291-309.
- Milbraith, L., & M. L. Goel. (1977). *Political Participation*. Chicago. Rand McNally.
- Newton, K. (2001). *Social Trust and Political Disaffection: Social Capital and Democracy*. Paper Presented at the EURESCO Conference on Social Capital. Exeter.
- Newton, K. and J. Delhey. (2003). "Who Trusts? The Origins of Social Trust in Seven Nations". *European Societies* 5(2).
- Putnam, Robert D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*.
- _____ (2000a). *Bolting Alone: the collapse and Revival of American community NY*. Simon and Sebuster.
- _____ (2000b). (op.ct.). p246 and " the strange Disappearance in American.
- Rosenfeld, Richard. (2001). *Framework for the Measurement of Social Capital in New Zealand*. Published by Statistics New.
- Rothstein, B., & D. Stolle. (2003). How Political Institutions Create and Destroy Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *Paper presented at the 98th Meeting of the American Political Science Association*. Boston.
- Saguaro Seminar on Civic Engagement in America. John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 79 JFK St., Cambridge, MA 02138.2001

بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی ... _____ علی ساعی و همکار

- Stolle, D., & M. Hooghe. (2004b). *The Roots of Social Capital: Attitudinal and Network Mechanisms in the Relation between Youth and Adult Indicators of Social Capital*.
- Verba, S., Schlozman, K., & H. Brady. (1995). *Voice and Equality*. Cambridge, Mass.